

A Szegedi Középkorász Műhely ünnepe

A „forrás”, a „kétely” és a „törvény” alapelvei jegyében

„Fons, skepsis, lex.” Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére.

Szerkesztette Almási Tibor, Révész Éva, Szabados György. SZTE Történeti Segédtudományi Tanszék – Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 2010. 506 oldal

Kétségtelen, hogy ma a hazai középkortörténeti kutatások egyik legfontosabb központja Szeged, ahol a néhai Kristó Gyula elnöksége alatt 1992-ben jött létre mindazoknak a középkor-kutatóknak a civil egyesülete, akik valamilyen formában ehhez a nagy jelentőségű egyetemi városhoz kapcsolódnak, bárhol is éljenek, s egyben gondot fordítanak medievisztikai vizsgálati eredményeik széles körben való terjesztésére is. Ebben a munkában kezdettől fogva meghatározó szerepet játszott az a Makk Ferenc professzor, akit már 60. születésnapján is impozáns kötetekkel köszöntöttek munkatársai, barátai és tisztelői, most pedig, hogy elérkezett a 70. életév is, ha lehet, talán egy még szebb „Festschrift”, ünnepi kiadvány jutott neki osztályrészül mint jubilálónak. A megemlékezők széles köre egyértelműen bizonyítja, hogy mind az említett tudományos műhely, mind maga az ünnepelt mester milyen széleskörű hazai tudományos hálóba kapcsolódik be Pécestől Budapesten át egészen Debrecenig. És hogy ez a tudós alkotói kör szakmailag is mennyire színes, az ugyancsak kiténik a kötet szerzőinek rendkívül összetett tudományterületi megoszlásából, hiszen itt nem csupán történészekről van szó, hanem levéltárosokról, filológusokról, néprajzosokról, vallástörténészekről és jogászokról is, hogy beérjem egy ilyen rövidített felsorolással. A tanulmánnyal tisztelgők száma összesen 45, a *tabula gratulatoriában* szereplőké pedig 96, s ez már önmagában is a tudományos kutatás olyan méretű gazdagságára utal, amelyet egy „figyelő”

számvetés aligha tekinthet át teljes egészében, úgyhogy magam is ennek megfelelően fogok eljárni, mindenekelőtt azokra az írókra hívva fel a figyelmet, amelyek személy szerint engem különösképpen érdekelnek.

Almási Tibor „előljáró” eszmefuttatása (7. old. skk.) valóban lényegre tapintó. Nemcsak az ünnepeltről ad oktatói és tudós, közéleti portrét, hanem a kutató felfogásának és munkamódszerének lényegét is megpróbálja megragadni és példának állítani. Anélkül azonban, hogy ezzel egyszerűen epigonok színrelépésére csábítana. A történeti *fontes*, azaz a források felkutatása és vizsgálata, valamint a feldolgozási eredményekkel szembeni következetes kritikus állásfoglalás, illetve a történelem állandóan változó értelmére való figyelemfelhívás mind-mind éppen arra sarkall, hogy maga a *historia* mint valóság és mint szakkutatás, mint a világfelfogás elengedhetetlen része sohasem tekinthető lezártnak, végérvényesnek. Azt minden pillanatban újabb és újabb szempontból kérdőre kell vonnunk, valahogy úgy – tegyük hozzá –, miként ezt már legalább két és félezer évvel ezelőtt előbb a görög, majd pedig bizonyos fáziskéséssel a latin történetírás, illetve filozófia is megtette. Ezt a megközelítést elvileg már olyanok megfogalmazták, mint Platón és Cicero, hogy csak a legnagyobbakat említsük, és pedig annál inkább ki kell ezt emelnünk, mert róluk újabban gyakran meg szoktak feledkezni még a legtájékozottabbak is. Ez pedig indokolatlan lenne egy középkorász részéről, aki éppen egy olyan korszakkal foglalkozik, nevezetesen a Kr. utáni első ezredforduló tájékával, amikor a keresztény eszmeiségbe beépülő platonizmus volt igazából a legelterjedtebb klasszikus megközelítés, miként azt például a Szent István királynak tulajdonított *Intelmek* is igazolja. Szerencsére Makk professzor nem tartozik ebbe a

kategóriába, hiszen ő Szadeczky-Kardoss Samu tanítványaként kezdetben Tar Ibolyával együtt például Sallustiust, az ókori Róma e nagy történetíróját is behatóan tanulmányozta, akinek közvetlen hatását ez említett magyarországi latin nyelvű műre az újabb kutatások különösen nyilvánvalóvá tették, ahogy azt például Veszprémy László is hangsúlyozta egyik, még ha nem is e kötetben helyet kapó dolgozatában.

Ami a tudományos munkák ezen ünnepi gyűjteményét illeti, itt a szerkesztők válasszhattak volna egyfajta tematikus elrendezést is, ám ők ahhoz az emlékkönyvekben ugyancsak megszokott csoportosításhoz ragaszkodtak, amely ábécérendben közli a tiszteletüket kifejezni óhajtok stúdiumait, mivel így a szerzők között valamiféle rangsor-megállapításnak még a látszatát is el lehet kerülni. Ez a kötetépítkezés ugyanakkor végül is lehetővé teszi, hogy a gyűjtemény áttanulmányozásával az olvasó legalábbis a maga számára tisztázza: milyen tematikák rajzolódnak ki a kötetben. Többek közt örülnünk kell, hogy elég sok és magas színvonalú írás foglalkozik a korai Árpádkorral, valamint annak balkáni vonatkozásaival, amit Makk Ferenc kutatásainak egyik főiránya messzemenően indokoltta tesz. Ide tartozik például Baán István tanulmánya (21–25. old.), amely a magyarok balkáni kalandozásaihoz szolgált újabb adalékot, kellő kontextusban vizsgálva meg egy 975-ös görög nyelvű, sokak által eddig figyelmen kívül hagyott oklevelet. Voltaképpen ugyanehhez a problémakörhöz kapcsolható Koszta László tőle megszokott alaposággal kimunkált tanulmánya is, amelynek címe: *Metód és a magyar kereszténység kezdetei. Zacheus püspök felszentelése 963-ban.* (219–233. old.) Meggyőzően bizonyítja, hogy Cirill és Metód tevékenysége valójában az egykori Pannonia lakosságát nem távolította el a pápaságtól, sőt 962 végén Taksony fejedelem azért fordult XII. János pápához, hogy ellensúlyozni tudja a Német Birodalom és Bizánc befolyását. A magyar küldöttség meghallgatásra is talált

Rómában, mert a pápa ekkorra már szeretett volna megszabadulni I. (Nagy) Ottó ellenőrzése alól, akit egy évvel korábban koronáztak császárrá. Ennek megfelelően indult el missziós útjára Zacheus püspök, amely kísérlet azonban végül is zátonyra futott. Metód tevékenysége az egykori pannon vidéken nem ért el ugyan átütő sikert, ám arra mégis jogalapot biztosított, hogy a pápaság szerepet vállaljon itt, a közép-európai körzetben az egyházszervezet kialakításában, megkönnyítve ezzel az Árpádok dinasztiájának ilyen jellegű önálló törekvéseit is.

Jól kapcsolódik ehhez a tárgyhoz Thoroczkay Gábor munkája, aki éppen Koszta László más irányú kutatásait vitatva vagy inkább finomítva, már magához a Szent István-i egyházszervezet megvalósítási folyamatához fűz nagyon is megszívlelendő észrevételeket (437–444. old.). Az ELTE jeles, a fiatalabb nemzedékhez tartozó oktatója elsőnek a legkorábbi magyarországi egyházmegyék kérdését taglalja, leszögezve, hogy a veszprémi és győri egyházmegyének időben meg kellett előznie a semmilyen dunántúli területet fel nem ölelő esztergomi érsekséget. Majd a szerző az 1009-ben jelentkező egyházszervezési problémákat vizsgálja, éppen Koszta azon felfogását bírálva, hogy Kalocsa és Eger püspökségének alapítása valóban 1009-hez köthető, mert igazában ez csak Pécs vonatkozásában igazolható. A harmadik megvizsgált kérdéskör azután a váci püspökség létrejöttének időbeli elhelyezése. Thoroczkay azt ugyanúgy István tevékenységéhez kapcsolja, akár az ország Máriának való felajánlását, illetve az egriből kialakított bihari püspökséget, amellyel a vácival együtt teljessé vált „István király egyházmegye-szervezése”. (442. old.) Ugyanakkor a szerző nem vonja kétségbe az elődök megalapozottnak bizonyuló elképzeléseit sem, ami hozzájárul következtetések egy még szélesebb perspektívába történő beillesztéséhez. Ugyanez érvényes Bertényi Iván professzor nagy ívű tanulmányára is, aki Kees Tszelszky monográfiájá-

nak (*Az ismeretlen korona.* Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2009.) beható, ám egészében mégis elismerő kritikája kapcsán arra a végkövetkeztetésre jut, hogy az ettől eltérő megítélések ellenére magának Eckhart Ferencnek a kutatásai is azt bizonyították, hogy a Szent Korona-eszme fejlődése valóban végigkísérte a magyar történelmet. Mert időközben hozzáidomult az adott politikai körülményekhez, s így valójában „évezredes »alkotmánytörténetünk« terméke”, aminek fölfejtéséhez az említett szakmunka is jelentős mértékben hozzájárult. A magunk részéről mindenesetre örömmel figyeltünk fel arra, hogy Teszelszky milyen jól beépítette koncepciójába a Nadányi János-féle *Florus Hungaricus Corona*-versére vonatkozó vizsgálatainkat, bár meg kell vallanunk, hogy mára már túlléptünk korábbi értelmezésünkön. Jelenleg úgy látjuk, hogy miként Nadányi mesterének, a római történetírónak, Florusnak egy térképjellegű műkincsleírásából, úgynevezett *ekphrasis*ából indult ki a római nép életrajzi jellegű triumfális, Nagy Sándor alakját felidéző organikus történetének megírásakor, ehhez hasonlóan, de nyilvánvaló különbséggel és tudatossággal a Szent Korona szerves felépítésében látta államunk történelmi fejlődésének összegző jelképét. Ezzel szembeötlő módon bizonyította, hogy a régi magyar történetírás szokásos *imitatiós* jellege mennyire nem szolgálai másolás, hanem egyben új szemléletmód irányába is mutat, miként arra éppen a kiváló szegedi történész, Szabados György is számos további példát szolgáltatott idevágó kutatásaival.

Egészen más vonatkozásban, de ugyan-csak a szövegtörténeti vizsgálatok fontosságát hangsúlyozza Érszegi Géza tanulmánya is, amely bár elsősorban a tizedjövodelem tekintetében fogja vallatóra a veszprémi monostorral kapcsolatos oklevélhagyományt, de közben igen fontos egyéb történeti megállapításokat is tesz. (95–106. old.) Noha az eredeti görög szöveg nem maradt fent eredeti formájában, hanem csak átiratban, a latin nyelvű változatok is sok

tanulást rejtenek magukban. Kiderül például, hogy a Szent István által kiadott oklevelet a bizánci szokás szerint tekerceselték össze és pecsételték le, ilyen módon hitelesítve. Az is valószínű, hogy a háttérben egy Imrének szánt jegyes áll; az ismeretlen görög hercegnő még gyermekként kerülhetett a királyi udvarba, s a házasságkötésig éppen a veszprémi apácánál élt, akiknek monostora valószínűleg egészen a tatárjárásig virágzott.

E problémakör kapcsán persze Géza fejedelem neve is felmerül; az ő személyének Halmágyi Miklós külön tanulmányt is szentelt („*Kettőshitű*” *fejedelmek. Gondolatok Géza fejedelem hite kapcsán* – 137–144. old.), Thietmar szövegezése nyomán valószínűvé téve, hogy Géza a kereszténység felvétele ellenére valamilyen mértékig kitartott egy pogány sokistenhit mellett is. Szerintünk ez részben azt is megmagyarázná, hogy a Szent Istvánnak tulajdonított *Intelme*k miért foglalkozik olyan kiemelten a *fides catholica* helyes értelmezésével és gyakorlásával, bár kétségtelenül a fő szempont az adopcianizmus eretnekségének Nagy Károly nyomán történő elhárítása lehetett, de Géza vitatható szellemi magatartásától is megtörtént itt egyfajta elhatárolódás, különösen ami a sátáni kísértésre történő utalásokat illeti.

Megítélésünk szerint különösen fontos, hogy az ünnepi tanulmánygyűjtemény megannyi darabja foglalkozik a honfoglalás időszakának, valamint az azt megelőző, illetve követő periódus számos kérdésével. Hiszen Makk Ferenc kutatásai valóban sűrűn érintették e korszak problémáit is, miként arról az ünnepelt csatolt „szakirodalmi munkássága” (493. old. skk.) csakugyan meggyőzhet bennünket (kár, hogy az összeállító neve nincs feltüntetve, ami esetleg arra utalhat, hogy itt alapvetően átvették a jubiláló sajtó „irodalomjegyzékét”, noha az ilyenek közlője sem mindig teljesek – tapasztalataim szerint). Főleg két írást emelek ki ebben a témakörben. Az egyik Szabados Györgyé, aki Fodor István régész újabb írá-

sainak problematikus történelemfelfogása kapcsán fogalmazza meg kritikai észrevételeit a pontatlan fogalomhasználattal kapcsolatban, s szóvá teszi, hogy milyen hiányosságai mutatkoznak az alapvető írásos kútfők ismeretében is, pedig ezeket egy régész sem nélkülözheti. A bírálat során a szegedi történész többször hivatkozik Langó Péter régészre is, akinek ugyancsak található a gyűjteményben egy elismerésre méltó archeológiai tanulmánya (*A Kárpát-medence X–XI. századra keltezett településeinek fém- és eszközészletei – Vázlat*, 257–285. old.), melynek anyaga hozzájárulhat a 10–11. századi szálláshelyek meghatározásához, így mozdítva előbbre Kristó Gyula, Makk Ferenc és Szegfű László idevágó korábbi vizsgálatait. Ugyanebben a tárgykörben hasznosak még az olyan írások, mint Révész Lászlótól a *Keselyű a Paradicsomban, avagy a honfoglaló magyarok művészete* (373. old. skk.), illetve Szegfű Lászlótól a *Néhány X–XI. századi magyar hatalmi jelvényről* (417. old. skk.), valamint Tóth Sándor Lászlótól a *X. századi magyar fejedelmek és törzsfők* (445. old. skk.), s végül Wolf Máriától az *Adatok a X. századi magyarság gazdálkodásához és életmódjához* (483. old. skk.). Ez utóbbi tanulmány joggal kérdőjelezi meg az ezer évvel ezelőtti Kárpát-medencében a sokat hangoztatott „szláv kultúrfölényt”, rámutatva, hogy a 10. század közepén itt „már egy letelepült, szerteágazó földműves ismeretekkel rendelkező, irtásos földművelést folytató magyar közösség élt [...], amely megőrizte keleti hazájából hozott ősi kultúrájának emlékeit.” (490. old.) Mindez persze nyilvánvalóan hosszú folyamat eredményének tekinthető.

Az elmondottak, s itt elnézést kérünk mindazoktól, akiknek névszerinti megemlézésére ezúttal nem volt alkalmunk, az emlékkönyvben szép külsővel és általában jó szerkesztésben, szemgyönyörködtető módon jelennek meg. Épp ezért sajnálnunk kell, hogy nyilván a határidő közelsége miatt a gyors munka némi hibalehetőséggel is együtt járt. Ez főleg az elválasztásokkal ösz-

szefüggő helytelen tördelésben mutatkozik meg, mert sűrűn lehet olvasni a sorok belsejében efféle szedéseket: váro- sában feküdt (21. old.), kétség- telenné, szín- tügy (417. old.), reve- rencia (418. old.), ame-lyeken (419. old.), sőt előfordul, hogy a „bolgár” helyett „bogár” olvasható, vö. bogár-török (483. old.). Francia szövegben „Hongros” olvasható „Hongrois” helyett (504. old.), s ugyanezen a lapon előbb *Mamül* rövidítés áll, majd pár sorral alább: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. (Az elfogadott rövidítés valójában ez: MaMÚL.) Mindezek ugyan csak szépséghibák, de akkor is zavarók.

A Makk-Festschrift az említett történelmi időszakokon és kérdéskörökön kívül természetesen még számos más későbbi időszakot és tárgykört, például „*Fortleben*”-problematikát is érint, ami megfelel egyrészt az ünnepektől széles körű érdeklődésének, másrészt a tisztelők hada sokrétű felkészültségének. Így olvasható például egy kitűnő szfragsztikai vagyis pecsétani dolgozat is Solymosi László tollából (*Levelesített káptalanok: Eger és Csázma pecsétjei a középkorban* – 391. old. skk.), aki – ha nem tévedek – egyedül képviseli a debreceni medievisztikát, bár az MTA e friss levelező tagját akár Budapest vagy Piliscsaba képviselőjének is tekinthetnők, hogy közismert veszprémi kapcsolatairól már ne is beszéljek. Bizonyára akadnak azonban Debrecenben más tisztelői is a Szegedi Középkorász Műhely mostani vezetőjének, ahogy azt talán ez a jelen ismertetés is tanúsíthatja, legyen akármilyen futólagos is áttekintésem. Mindenesetre ez is amellettt tanúskodik, hogy Makk Ferencet a filológusok is sokra becsülik. Nem véletlenül kerültek a kötetbe e szakma olyan képviselőinek írásai, mint – időrendben haladva – Olajos Terézia munkája (*A bizánci-perzsa kapcsolatok egy különleges pillanata: Maurikios császár és II. Khusrau koalíciója (590–591)* – 309. old. skk.), illetve Dér Terézia írása (*Szent László alakja szekvenciájában* – 77. old. skk.). A *tabula gratulatoriában* szerepel Szörényi László neve is, aki hatalmas iroda-

lomtörténeti életművén kívül jelenleg a magyar neolatinisták igazi szellemi és alkotói vezéregyénisége.

S itt ugyancsak feltűnik még a köszöntők között Galántai Erzsébet személye, aki egyúttal maga is jubilál, jelezve, hogy a Szegedi Középkorász Műhely milyen gazdag és mennyi érdemes taggal rendelkezik, még ha hölgyek esetében az évek számát nem is illi feltűntetni. Ahogy Makk Ferenc, ő is a „forrást” teszi az első helyre, lefordítva például Ludovicus Tubero Magyarországra vonatkozó kortörténeti feljegyzéseit (Blazovich Lászlóval közösen, aki a Makk-émlékkönyvbe úgyszintén szép jogtörténeti tanulmányt írt), és közzétéve, átültetve még sok más történeti dokumentumot; utóbbiak közül kiemelkedik a Kristó Gyulával közös Thuróczy-kiadás (*Johannes de Thuroczy: Chronica Hungarorum I. Textus*. Edd. Elisabeth Galántai et Julius Kristó. Budapest, 1985.). Ugyanakkor részt vett a Magyar Neolatin Egyesület megalapításában, s kezdettől ő a szegedi szekció vezetője. Ilyen módon érthető, hogy tevékeny résztvevője a Nemzetközi Neolatin Szervezetnek is (IANLS), amelynek világkonferenciáin rendszeres előadó (2003: Bonn, 2006: Budapest). Szoros kapcsolatban áll továbbá a latin nyelvű oktatást és társalgást szorgalmazó nemzetközi, de olaszországi székhelyű *Vivarium Novum*mal is, amelynek rendezvényein részt vesz, azokon előad (Nápoly, 2007; Bécs, 2009), kiadványaiban pedig dolgozatokat tesz közzé. Sőt arról is gondoskodott, hogy 2008-ban Szeged adjon

otthont ezen intézmény nagyszabású nemzetközi nyári egyetemének (*Litterarum vis*), melynek anyaga impozáns külön kiadványban is megjelent. Mindehhez persze Galántai tanárnőnek meg kellett szerveznie a Szegedi Egyetemen a latin nyelvű beszédoktatást, amivel kivívta a külföldiek feltétlen elismerését. Nem véletlenül kérték tehát fel, hogy rendszeresen publikáljon a szakma egyik legrangosabb latin nyelvű kiadványában, a *Vox Latiná*ban. Mindennek elismerése számos nemzetközi díj formájában is megmutatkozott. Az elmondottak jelzik, hogy a Kristó Gyula által egykor életre hívott és azután Makk Ferenc által továbbvitt Szegedi Középkorász Műhely mennyire eleven életet él, harmonikusan együttműködve a helyi klasszika-filológiával és a neolatin stúdiumokkal, valamint a szegedi Eötvös Kollégiummal, amely szakmai szervezeteknek olyan további tetterős tagjai vannak, mint Lázár István Dávid vagy Nagyvillés János. Kívánunk nekik, valamennyiüknek Makk Ferenc *professor emeritusszal* együtt további jó erőt és megannyi sikert, beleértve a hely sokéves élő hagyományainak eredményes ápolását. *Vivat ergo memoria geniusque loci una cum studiosorum medi aevi officina Segedinensi! Professore illustrissimo Francisco de Glante nec non adiutrici eius Elisabethae de Galanta* φιλίας χάρις

HAVAS LÁSZLÓ